

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ "ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ"
ФИЛИАЛ - СМОЛЯН

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

Сборник доклади

**Смолян
21 май 2004**

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА COLONIA ULPIA RATIARIA

Йордан Ал. Илиев

II курс, История и география

Научен ръководител: проф. дин Маргарита Тачева

Проучванията върху историята на римския град Рациария започват малко след средата на XIX в., когато Ф. Каниц локализира местоположението на града и съобщава за намерени при с. Арчар антични находки¹. След освобождението градът е посетен последователно от В. Добруски, който събира доста надписи и архитектурни фрагменти, и Б. Дякович. В началото на миналия век много наши учени като Б. Филев, Г. Ил. Кацаров, Хр. М. Данов, Ив. Велков публикуват намерени при с. Арчар епиграфски и археологически паметници². Така с течение на времето се натрупва значителен епиграфски и археологически материал. Първият опит да се обхване тази документация, най-вече епиграфската, но и археологическата, е на Б. Геров в неговото изследване върху романизма между р. Дунав и Стара планина³. След него отделни паметници са използвани за обобщаващи публикации върху историята на Рациария⁴.

Целта на настоящата работа е въз основа на наличните епиграфски и археологически материали да се представи един период от историята на Рациария, а именно – възникването на селището и обявяването му от император Траян за колония.

Основната предпоставка за възникването на селището е изключително доброто географско положение на това място. Особено благоприятно е транспортно-географското му значение. От тук е минавал важният през античността Дунавски път, както и развитият транспорт по р. Дунав. Разположението на града на около 1 км от р. Дунав и в близост до р. Арчарица още повече повишава неговото значение. Друга причина е плодородният хинтерланд на града, който предпоставя развитие на земеделието. Равнинният характер на градската околност предоставя и добри условия за настаняването

на конни войски, които биха могли свободно да маневрират, при нашествие на отвъддунавски племена. Не по-малко значение има фактът, че в един продължителен период (до 106 г.) Мизия, а по-късно Горна Мизия, е гранична провинция.

За името на града – Ratiaria, се твърди, че произлиза от латинската дума *ratis*⁵, т. е. вид кораб, или пък е свързано с използване на салове за плаване по реката от траките в предримско време⁶. Кога селището е получило това име не е известно. Предполага се, че това може да е станало при управлението на имп. Веспасиан, във връзка с неговата дейност по укрепване на лимеса. Това е най-ранното датирание, което може да се свърже обаче и с организирането на дунавския флот до Домициан (*classis Flavia Moesica*), или с организирането на колонията от император Траян (98 – 117)⁷.

Не се знае със сигурност кога точно е възникнало селището Рациария. За периода до края на I в. на н.е. засега са открити малко надписи, а в изворите не се споменава името и. Поради това историята на града от неговото възникване и първоначално развитие до обявяването му от Траян за колония се гради само върху предположения.

Най-старата находка от предримската епоха, открита засега на мястото на по-късния римски град, е една сребърна фибула от латенската епоха⁸. В равнината на север от римския град, по посока към р. Дунав, са открити случайно останки от неолитен некропол. Според Т. Иванов може да се допусне, че римският град е възникнал върху останките на по-старо селище⁹. Основание за това той вижда в открити при с. Арчар откъслечни археологически материали. Приема се, че Рациария имала застроена площ върху плато, на около 1 км навътре от дунавския бряг, не повече от 12 ха¹⁰.

В по-старите публикации върху историята на Рациария се приема, че селището е било разположено в областта на мизите¹¹. В едно по-ново становище върху въпроса за европейските мизи обаче тази локализация се отхвърля¹².

Най-ранното сведение, което засяга земите на по-късната Рациария, е от Дион Касий¹³. Според него през февруари 29 г. пр.н.е. Марк Лициний Крас предприел поход срещу бастарните.

Преследвайки ги, по долината на р. Тимок, той достигнал в земите на мизите. Там обсадил и превзел най-силната мизийска крепост. След това пътят му бил открит и той се отправил към р. Киабрус, дн. Цибрица, където се били оттеглили бастарните. От тази информация би могло да се предположи, че тази най-силна крепост на мизите, би могла да бъде на мястото на по-късния град Рациария. Това обаче е само едно предположение, което не е потвърдено от проведените досега археологически разкопки.

Зараждането на римския град е логично да се потърси след създаването на военната префектура в тази част на Дунавската равнина, а още по-вероятно, след като Гней Корнелий Лентул започва да строи крепости на десния бряг на р. Дунав, в които поставил гарнизони¹⁴.

Според В. Велков не е изключено Рациария да е била изходна точка за две операции, които споменава заточеният в Томи Овидий. В едно свое писмо поетът споменава за превземането на Егисос, дн. Тулча, от Вителий, чийто легион бил дошъл по реката. В друго свое писмо същият споменава за завладяването на Трезмис от Луций Помпоний Флак, за когото се съобщава също, че управлявал Дунавския бряг и поддържал дълготраен мир с мизийските племена¹⁵. Това предположение обаче не е подкрепено от публикуваните археологически и епиграфски материали.

След преобразуването на провинция Мизия през 12 г. на н.е.¹⁶ и особено през втората половина на I в. Рациария трябва да е прераствала в значително селище, за да получи ранг на колония по времето на Траян (98 – 117 г.). Поради това, че Мизия е гранична провинция, през целия I в. до 106 г. тук е имало постоянен гарнизон. В началото на нашата ера тук е лагерувала *ala Gallica*¹⁷, а освен това, както споменах, градът е бил и пристанище на Дунавската флотилия.

От проведените археологически разкопки са установени по-ранни следи от строителна дейност на това място – открити са две успоредни крепостни стени, от два различни строителни периода¹⁸. По-ранната от тях се датира към края на I в. на н.е. Известно е, че приблизително по това време Веспасиан предприема мерки по ук-

репването на лимеса, поради зачестилите нападения от север¹⁹. От намерени при с. Арчар тухли с печати на VII Клавдиев легион (leg. VII Cl.)²⁰ може да се твърди, че след 70 г. сл.Хр. в града са квартирували негови части. Според Герасимова в съседство с Рациария се е намирал и постоянният лагер на Ala I Claudia nova miscellanea, преместена в Мизия между 74 и 82 г.²¹

През 86 г. на н.е., след разделянето на провинция Мизия, Рациария попада в източната част на провинция Горна Мизия. Според Б. Филов по това време в града е настанен IV Флавиев легион²². Вероятно той е останал там до края на Дакийските войни, след които Рациария загубила своето стратегическо значение и вследствие на това легионът получил нова дислокация. Между 106 и 112 г. император Траян превръща града в колония. През II в. градът е споменат от Клавдий Птолемей, който предава неговото име като *Ρατιαρια Μυσων*²³. Той посочва и географските координати на селището. Неговите данни са използвани при съставянето на карти на Долния Дунав и от много по-късни картографи²⁴. Пълното име на града е отразено в едно епиграфско известие от 125 г., в което името на града е Colonia Ulpia Traiana Ratiaria (CIL, III, 14499). До тогава селището вероятно е имало статут на *canabae*. Ratiaria остава единствената колония в Горна Мизия до Северите²⁵.

От малкото епиграфски паметници, принадлежащи към този период от развитието на селището, не може да се добие добра представа за неговите жители. Според Б. Филов в канабите се заселват търговци, повечето хора от местното население, които са доставяли всичко това, от което войниците са имали нужда²⁶. Към тях се прибавят и изслужилите вече войници, които получавали определено количество земя. Така с течение на времето възникнало доста голямо селище с пъстро население. Разнообразният етнически и социален състав се доказва от малкото надписи от края на I в. и началото на II в. По името на ветерана от VII Клавдиев легион – C. Aufidius²⁷ може да се предположи, че той има вероятен италиански произход. Такъв произход има вероятно и L. Aebutius Gratus от друг надгробен надпис²⁸. Не трябва да се забравя обаче, че под италианските имена е възможно да се крият романизирани провинци-

алисти или други лица с неримски произход. Към този период се отнася и надгробният паметник на Iulianus Daphnus, посветен му от неговия брат Crispinus²⁹. Той ни показва, че те произлизат от Thyatira (Мала Азия).

За икономическото развитие на селището до времето на Траян се знае много малко. Вероятно тук е ставало претоварването на стоките, идващи от запад, предназначени за долнодунавските земи, както и на тези от Долния Дунав за Адриатическото крайбрежие и Италия, а освен това градът бил и важно пристанище за снабдяването на централната част на полуострова със сол³⁰. Според Б. Геров поне единия от споменатите братя от Thyatira се е заселил като търговец в Рациария³¹. За развитие на търговията свидетелстват и откритите при с. Арчар римски монети³².

Нищо не може да се каже за религията на населението на Рациария през този период. Засега са открити посветителни надписи едва от II в. За значението на града свидетелстват и надписите на августи, жреци на императорския култ в града³³, а такива са известни само в двете Мизии. Особено важен е надписът на М. Сосеиус Валенс³⁴. Неговото име говори за романизация като войник по времето на император Нерва. Според проф. М. Тачева³⁵ надписът позволява да се твърди, че императорският култ е възникнал още с основаването на колонията. Може би още тогава е бил издигнат храма – Августеум, възстановен (поради старост) със собствени средства от друг августал през II в³⁶.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. за града и проучването му по-подробно у В. Велков 1965. Приноси към историята на римските градове в България. I. Рациария. В: ТВПИ „Братя Кирил и Методий“, В. Търново, 1965, II т., с. 3-23; V. Velkov 1980. Ratiaria (eine romische Stadt in Bulgarien), In: Roman Cities in Bulgaria. Collected Studies. Amsterdam, 1980, S. 61-83.

² Б. Филов – Новооткрити старини, ИБАД, II, 1911; ИБАД, III, 1912/13 и др.; Г. Кацаров – Антични паметници из България, ИБАД, III, 1912/13; Римски находки при с. Арчар. ПСп, LXXI, 1911 и др.; Хр. М. Данов –

- Archaeologisches Beiblatt, Wien, XXXI, 1939; Ив. Велков. Антични паметници из България, ГНМ, 1922-25, с. 137 сл. и др.
- ³ Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана, част I, в ГСУ ИФФ, LXV, 1948/49, кн. 4; част 2, в ГСУ ФФ, LXVIII, 1950/52 с. 17-122 и ГСУ ФФ, LXIX, 1952/53, с. 300-398.
- ⁴ В. Динчев. Рациария, в Римски и ранновизантийски градове в България. Т. I, С., 2002, с. 13-28.
- ⁵ Велков 1965, с. 5; Velkov 1980, s. 63.
- ⁶ Вл. Георгиев. Българска етимология и ономастика. С., 1960, с. 54 сл.
- ⁷ Вж. последно Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. С., 1999, с. 104-105.
- ⁸ Р. Попов. Материали за проучване на халцатската и латенска култура в България и Македония. ГНМ, III, 1921, с. 160, № 19, обр. 149.
- ⁹ Т. Иванов. Поселищна приемственост в тракийските земи през римската епоха. Археология, 1972, кн. 2, с. 12.
- ¹⁰ Вж. Р. Иванов. Долнодунавската отбранителна система... с. 150 с пос. лит.
- ¹¹ Велков 1965, с. 4; Velkov 1980, S. 61.
- ¹² М. Тачева. Власт и социум в римска Тракия и Мизия. С., 2000, с. 11-20.
- ¹³ Cass. Dio, LI 23, 2-27. Д. Дечев, Г. Кацаров и др. Извори за старата история и география на Тракия и Македония. С., 1949 (2), с. 372 сл.
- ¹⁴ Flor., II, 28. Дечев, Кацаров и др. 1949, с. 279 сл.
- ¹⁵ Велков 1965, с. 5; Velkov 1980, S. 62; Овидий. Елегии /прев. Г. Батаклиев/. С., 1994 – Писма от Понта, IV, 7, 21 сл.; IV, 9, 75-79.
- ¹⁶ Бел. за това датиране, което отменя старото – 15 г., вж. у М. Тачева, Сб. Ив. Маразов. С., 2002.
- ¹⁷ Б. Геров. Земевладението в римска Тракия и Мизия. ГСУ ФКНФ, LXXII, 1977 (1980), кн. 2, с. 23.
- ¹⁸ Ал. Димитрова-Милчева. Проучвания на римската култура в България през 1974-1984 г. Резултати и проблеми. Археология, 1984, кн. 4, с. 10 сл.
- ¹⁹ Геров, Романизмът ... I, с. 8.
- ²⁰ Б. Филов. Новооткрити старини. ИБАД, II, 1911, с. 272.
- ²¹ В. Герасимова-Томова. Дислокация на римските помощни войски в провинция Мизия от 44 до 86 г. на н. е. Археология, 1970, кн. 4, с. 27.
- ²² Б. Филов. Император Траян и днешните български земи. ИБАД, V,

- 1915, с. 191; Според сръбските учени е възможно този легион да е бил преди това в Горна Мизия, вж. Геров 1948/49, с. 11.
- ²³ Ptolem., III, 9, 3.
- ²⁴ Р. Иванов. Долнодунавският лимес в карти на Абрахам Ортелий. Археология, 1992, I, с. 26-32; Р. Иванов. Долнодунавският лимес в карти от XV-XVIII в. Археология, 1994, II, с. 5-13.
- ²⁵ М. Tatscheva. Die in Moesia Superior und Moesia Inferior errichteten Munizipien, in: Romische Stadte und Festungen an der Donau. Beograd 2003 (in print).
- ²⁶ Филов 1915, с. 192.
- ²⁷ ГНМ, VI, 1932-34, с. 54, н. 13 = Д. П. Димитров. Надгробните плочи от римско време в Северна България. С., 1942, с. 35, н. 49 = Геров 1948/49, с. 76, н. 30: **C(aio) Aufidio / [C?] f(ilio) Pap(iria) / [Pu]denti / [vete(rano) le]g(ionis) VII CPF / ... LD / [vixit an]n(is) LXX...**
- ²⁸ Е. Kalinka. Antike Denkmaler in Bulgarien. Wien, 1906, S. 295 sq., n. 77 = Димитров 1942, с. 42, н. 71 = Геров 1948/49, с. 81-82, н. 55: **D. M. / L(ucio) Aebutio / L(uci) f(ilio) Pap(iria) Gra/to. V(ixit) a(nnis) LVI. / H(ic) s(itus) e(st) / Aebutia / Mar[cia?] / coni[ugi]...**
- ²⁹ Ив. Велков. Антични паметници из България. ГНМ, 1922-25, с. 138-139, н. 1 = Chr. Danoff, AB XXXI, 1939, S. 127, n. 5 = Геров 1948/49, с. 81, н. 53: **D. M. / Iuliani / Daphni Thy/atireni / v(ixit) a(nnis) XXX. H(ic) s(itus) e(st) / Crispinus / Daphni bu/leuta Thy/atir(enus) fratri / f(aciendum) c(uravit).**
- ³⁰ Геров, Романизмът ... I, с. 18.
- ³¹ Пак там, с. 55.
- ³² Б. Божкова. Монетно съкровище от с. Арчар, Видинско. Нумизматика, 1991, кн. 1-2, с. 8-14.
- ³³ Вж. Геров, Романизмът ... II, № 191, 193, 196, 197, 220.
- ³⁴ ГНМ, VI, 1932-34, с. 55, № 14 = Геров 1950/52, № 196: **[So]li invicto Mithrae M. [C]occeius [V]alens dec. au[gu]s[t.] col. Pro [salute s]ua et Politt[ae co]niug. Et Cocceiorum filior. v. s.**
- ³⁵ Интерпретацията на надписа дължа на моята преподавателка по Тракология проф. М. Тачева, за което ѝ благодаря.
- ³⁶ CIL, III, 12647 (р. 2316⁴⁵, 2328⁹⁸) = Геров 1950/52, № 220: **Deo [- - .] M. Sulpiciu[s] Zoticus aug. col. Rat. templum a solo res[ti]t[uit].**